

Tomáš SOMER, *Venkované, měšťané a nižší šlechtici na Čáslavsku v době předhusitské. Vilémovský klášter a jeho regionální mocenské vazby*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2016

123 s., ISBN 978-80-244-4967-8

Koncept recenzované knihy vznikl dle jejího autora postupně a definitivní kontury získal při práci na monografii mapující dějiny vilémovského kláštera (viz SMB 7, 2015, s. 173–175). Tomáš Somer neměl ambice postihnout zvolené sociální skupiny na území historického Čáslavska synteticky a zaměřil se na jednotlivé osoby zmiňované v pramenech. Mozaika takto vzniklých sond má podle Somera poodhalit větší obraz. O jaký „větší obraz“ by mělo jít, však nesděluje. Dle mého soudu za ním lze tušit onu odmítanou syntézu, respektive souhrnný, zobecňující pohled na vybrané společenské vrstvy, který dnes bývá nazýván kolektivní biografií.

Somer si za jeden ze stěžejních cílů stanovil postižení vzájemných vztahů pojednávaných osob a institucí. Domnívám se, že právě toto úvodní obecné či spíše povrchní vymezení tématu je hlavním důvodem, proč publikace spíše než ucelenou monografii připomíná nedůsledně koncipovanou studii, která ve skutečnosti problematiku sociálních sítí kriticky neanalyzuje, ale pouze na základě několika náhodných příkladů popisuje. Většinou se jedná o osoby, u nichž byl jediným výběrovým kritériem vztah ke klášteru. Pak ale nelze hovořit o kritickém výběru příslušníků vybraných společenských vrstev. „Sousedé“ vilémovského kláštera totiž představují velmi nejistou kategorii (s. 80). To, že na některé listině svědčí Michal z Moravan, ještě o sousedských vazbách mnoho nepochybně. Metodický problém spočívá v tom, že převážná většina zmínek o konkrétních příslušnících nižší šlechty v dané době má podobný charakter – objevují se jako svědci písemných pořízeních. Zde chybí detailní analýza nejenom všech šlechtických osob na listinách vilémovského kláštera, ale i těch, které s klásterem neměly (nebo pro ně nejsou doloženy) žádné kontakty. Přístupem, který zvolil autor, nelze zjistit skutečné postavení zemanských rodů, které se ocitaly v pozici mezi klásterem a okolními magnáty. Ve skutečnosti se tak vzdáváme možnosti zachytit individuální strategie konkrétních osob, které byly leckdy nuceny lavírovat mezi mocnými sousedy (například rod z Lipničky pohybující se zároveň ve sféře vlivu pánů z Lipé a vilémovského kláštera).

Zavádějící je také zacílení pouze na venkované, měšťany a nižší šlechtu. Dle mého soudu

nelze sociální sítě v regionu důkladně a věrohodně zmapovat bez přihlídnutí k příslušníkům šlechty vyšší, k dalším duchovenským institucím nebo k panovníckým zájmům. Pokud je v historickém Čáslavsku vilémovský klášter nazýván jako „uzlový bod mocenských struktur“ (s. 5), nelze pominout další mocenská centra v regionu a na jeho pomezí (hrady Lichtenburk, Žleby, Lipnice, Oheb a Vildštejn či město Čáslav). Opaty klášterů se namnoze stávali právě příslušníci vyšší šlechty, což do mocenských vazeb v regionu vnášelo nepřehlédnutelnou dynamiku. Jedna kapitola je věnována klášteru jako duchovnímu centru, ale konvent jistě představoval i významné místo společenského dění (pohřby příslušníků okolní šlechty, politická jednání, návštěvy významných osob apod.). Tuto rovinu však kniha až na výjimky přehlíží.

Na dvou příkladech se pokusím ukázat, v čem konkrétně se negativně odrazila vágní koncepce knihy. Za prvé jde o výběr zkoumaných společenských skupin. Pro předhusitské období disponujeme natolik kusými zprávami, že je mnohdy obtížné osobu sociálně zařadit. Platí to například pro známý běstvinský zázrak z roku 1137, o kterém referuje tzv. Kanovník vysehradský. Na základě obětovaných náušnic a postavení bratra pochované jako faráře v Běstvině lze souhlasit s autorem, že ona „zázračně uzdravená žena zřejmě patřila mezi bohatší či vlivnější členy zdejší komunity“ (s. 9). Nelze ale vyloučit, že byla příslušnicí „šlechtické“ rodiny usazené ve vsi; pak by tento případ nespadal do kapitoly věnované venkovanům, ale nižší šlechtě. Postavení příslušníků tzv. *socii de Florentia* a dalších měšťanů, kteří se již ve 13. století pohybovali na hraně mezi šlechtou a měšťany (mincmistr Eberhard, Jindřich Avis a mnozí další), upozorňuje na známý fakt, že společenské vrstvy šlechtic – měšťan – venkovan nebyly ještě ve 14. století zcela vyhraněné. Striktní rozdělení knihy na tři kapitoly dle společenských vrstev nejen zcela pomíjí tuto přirozenou společenskou mobilitu, ale mnohdy vede k mylnému zařazení konkrétních osob do pojednávaných společenských vrstev.

Autor například řadí spolu s dosavadní literaturou brodského rychtáře Wernhera Rybáře mezi měšťany, ačkoli jím shromážděné údaje mnohem více nasvědčují tomu, že šlo o urozeného příslušníka družiny Smila z Lichtenburka, jenž funkci rychtáře vykonával jako dosazený zástupce vrchnosti. Opatrnější bych byl také v zařazení Markvarta řečeného Černý mezi měšťany jenom na základě oslovení „statečnému a opatrnému“, což je skutečně oslovení běžně užívané pro měšťany, nicméně ne bez výhrad (s. 50). Celkový

kontext listiny z roku 1318, v níž klášter Markvartovi a jeho ženě Domoslavě přenechal vyliďněnou vesnici Lipnička, spíše nasvědčuje tomu, že Markvart byl příslušníkem zemanského rodu, kterých byly tehdy na Časlavsku desítky. Mezi měšťany je chybně zařazen Otík zvaný Mýtník. V jeho případě se jistě jednalo o šlechtice a klášterního služebníka (*familiaris*). Z pověření kláštera spravoval mýtnice v městečku Vilémově, přitom se ale pohyboval mezi dalšími klášterními urozenými klienty, s nimiž společně svědčil, čile obchodoval se šlechtickými majetky apod. Nadto se zásadně označuje jako Otík Mýtník řečený z Vilémova. To svědčí nikoli o tom, že byl vilémovským měšťanem, jak soudí Somer, ale že jako hlavní místo jeho působnosti bylo vnímáno právě klášterní městečko (s. 53).

Druhá zásadní výhrada směřuje proti Somerovu zhodnocení pohledského urbáře z období kolem roku 1328. Urbář, který představuje unikátní pramen pro poznání hospodářského a společenského vývoje na Časlavsku, byl rozdělen na dvě části. První registruje obilné desátky, jež náležely farnímu kostelu v Pohledu, druhá zachycuje poddanské dávky ze dvou klášterních vesnic – Krátké Vsi a Cibotína. V rámci příloh Somer připojil také přepis urbáře. Zatímco názvy vesnic jsou přepsány v současné i originální formě, povolání, rodinné vazby a rozlišovací adjektivum je uváděno buď v originálu, nebo jen v českém překladu. Bez rozlišení velkých a malých písmen tak není zřejmé, zda Petr ze Stříbrné Hory používal příjímí Švec, nebo jestli se tímto povoláním živil. Stejný případ nastává ve vsi Bartoušově u osoby označené jako Sartor/Švec opět bez určení, zda šlo o příjímí nebo povolání. Ve vsi Jilemník naopak vystupuje jakási Vidua a i zde chybí vysvětlení, zda se jedná o jméno nebo o obecné označení vdovy.

Nejednotný přístup k přepisu pramene nemožňuje čtenáři ověřit si některé autorovy závěry. Narozdíl od Somera se domnívám, že dochovaný urbář dokazuje, že obyvatelstvo překotně se vyvíjejících horních osad bylo převážně německého původu (s. 21). Potvrzují to nejen další prameny, které zdejší osady hluboko do středověku označují německými jmény, ale také nedávné práce Ivonne Burghard, která znovu poukázala na úzké kontakty mezi saským Freibergem a hornickými lokalitami v Čechách a na Moravě již ve 13. a 14. století. Ze širšího kontextu tedy můžeme dedukovat, že nově zakládané hornické osady byly osazovány horními specialisty nebo obyvateli, kteří pocházeli převážně ze saské strany Krušných hor. V tomto slova smyslu by „německá“ podoba pohledského urbáře pouze odrážela skutečný národnostní stav v první třetině 14. století.

V prameni uvedené lániky Vreybergera a Creuzpurgera rozhodně nelze ztotožňovat se známými a v době sepsání urbáře již zesnulými mincmistry Dětrichem Freibergem a Jindřichem Krucemburkem, jak tvrdí autor. Všechny osoby uvedené v urbáři byly jistě naživu (uvedení jmen dávno zesnulých, byť v regionu sebeznamějších, by zde postrádalo smysl). V případě Vreybergera a Creuzpurgera šlo o osoby, které pravděpodobně pouze pocházely z Krucemburku a Freibergu. Nasvědčuje tomu i označení dalších osob v prameni samotném, u nichž lze předpokládat původ v lokalitách, které se v urbáři uvádějí jako jejich příjímí (Dobramczer, Rullndorfer, Kuttner apod.). Za pozornost stojí také opominutá skutečnost, že zatímco v malých osadách Samotín, Stříbrné Hory nebo Simtany si písař vystačil při evidenci několika málo hospodářů pouze s křestními jmény, v Bartoušově, v němž vystupuje hned 17 osob, jsou obyvatelé označováni převážně tzv. příjmením.

Pohledský urbář sice představuje nesmírně zajímavý pramen, avšak s limitovanou výpovědní hodnotou. Rozhodně nepřináší údaje o sociální stratifikaci na venkově, jak tvrdí autor (s. 32). Jsou v něm zachyceni pouze majitelé půdy, velikost vlastněného pozemku, výše odváděné dávky nebo vzácně obojí. Chybí ale jakékoliv informace o početnosti rodin nebo o dalších obyvatelích zmíněných osad (řemeslníci, chalupníci nebo domkáři, nádeníci). Torzovitou výpověď pramene ilustruje také fakt, že zde uvedení rychtáři-zástupci vrchnosti se nevyskytují jmenovitě, ale pouze pod označením své funkce jako *judex*.

Somerova práce se zdá být výsledkem sběru zajímavostí, které autorovi zbyly z příprav monografie o vilémovském klášteře. Tyto zprávy jsou v jednotlivostech pozoruhodné, nicméně autor nezvládl jejich metodicky správný výběr, utřídění a konečně ani souhrnnou interpretaci.

MARTIN MUSÍLEK

Martin ŠANDERA, *Jindřich starší z Minsterberka. Syn husitského krále. Velký hráč s nízkými kartami*, Vyšehrad, Praha 2016 (= Velké postavy českých dějin 21)

288 s., ISBN 978-80-7429-687-1

Jméno Martina Šandery je dlouhodobě spjata s výzkumem pozdně středověké východočeské šlechty a v posledních letech zvláště s osudy Poděbradů. Vedle kapitol v souhrnné monografii